

SÖZEL OLMAYAN ÖĞRETMEN DAVRANIŞLARININ ÖĞRETİME ETKİLERİ*

Yrd. Doç. Dr. Suat PEKTAŞ**

I. SUNUŞ

Günümüzde, öğretimin niteliğini geliştirmek amacıyla öğretmen davranışları alanında yapılan araştırmaların hızla yaygınlaştığı görülmektedir.

Esasen, eğitim araştırmalarının konusu, eğitim süreç ve sonuçlarıyla ilgili insan davranışlarıdır. Birey davranışları, sınıf-içi öğretimde, öğretmen ve öğrenci davranışlarını kapsamaktadır. Öğretimin niteliğini geliştirmek için yapılan araştırmaların, öğretmenlere "Hangi?" davranışlarının, "Nasıl?" kazandırılacağı konusu üzerinde yoğunlaşması doğal bir sonuçtur.

Öğretmen, sınıf-içi etkileşimde bilgi, beceri ve tutumlarıyla gelecekte toplumu oluşturacak yeni kuşakların eğitimi görevini yürütür. Bu görevin yerine getirilebilmesinde, kuşkusuz, öğrencilerini yeni bilgi ve becerilerle donatan, onları davranışlarıyla etkileyebilen, sayıca yeterli ve çağdaş eğitim anlayışının gerektirdiği niteliklere sahip yeni öğretmenlerin eğitimine ihtiyaç bulunmaktadır.

Eğitim sistemimizde uzun yıllar birbirine paralel olarak sürü gelen öğretmen eğitiminin nicelik ve nitelik boyutu, günümüzde nitelik boyutunun ağırlık kazandığı bir kavaşak noktasına gelmiş bulunmaktadır. Öğretmen eğitiminin üniversiter düzeye gelmesi de bunun önemli göstergelerindedir. Bu itibarla, eğitim sistemimizde, öğretmen niteliklerinin geliştirilmesine ilişkin çalışmalara ihtiyaç duyulması doğaldır.

Nitekim, eğitimin niteliği ile öğretmenin niteliği arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Bir başka anlatımla, öğretmenin niteliği geli-

* "Sözel Olmayan Öğretmen Davranışlarının Öğretime Etkilerinin Değerlendirilmesi" konulu Doktora tezinin bir özetidir.

** A.Ü. Eğitim-Bilimleri Fakültesi Program Geliştirme Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

tikçe, eğitimin de niteliği gelişmekte, öğretmen yeterli niteliklere sahip olmadığı zaman, eğitimin de niteliği gelişmemektedir.

Öğretmenin, sınıf – içi etkinliklerde bazen bilinçli olarak yaptığı, bazen de kendisinin bile farkında olmadığı jestleri, mimikleri, kaş-göz ve yüz ifadeleri, baş ve beden hareketleri gibi sözel olmayan davranışlarının öğretimde etkili olduğu bilinmektedir.

Sözel olmayan davranışlar birey yaşamında, “Uyku” dışındaki tüm etkinliklerde kullanılmakta ve niteliğini değiştirmeksizin ikinci bir defa tekrarı hemen hemen olanaksız gibi görülmektedir.

Sözel olmayan davranışların aynı niteliklerle ikinci bir kez tekrarı olanaksız oluşu nedeniyle, öğretmenlerin sözel olmayan davranışlarının öğretime etkileri, davranışların meydana geldiği anda ve objektif bir gözlem yöntemi kullanılarak elde edilen verilerin kayıt ve analizi ile değerlendirilebilecektir. Diğer taraftan, öğretimde verimliliğin sağlanabilmesi için, öğretmen-öğrenci etkileşiminde, öğretmen bütün davranışlarını sözel olmayan davranışlarıyla destekleyip kuvvetlendirmek durumundadır.

Öğretmenlerin sözel olmayan davranışlarının öğretimde etkili olduğu bilinmekle beraber, bu güne kadar, ülkemizde bilimsel anlamda ele alınarak incelenmemiştir.

Bu araştırma ile, öğretmenlerin sözel olmayan davranış tiplerinin belirlenmesi ve bu davranışların öğretimde “Nasıl?” ve “Ne?” dereceye kadar etkili olduğunun saptanması amaçlanmıştır.

II. METODOLOJİ

Bu araştırma, ortaöğretim kurumlarında ders veren öğretmenlerin, sözel olmayan davranışlarının öğretime olan etkilerini değerlendirmek amacıyla yürütülmüştür. Bu nedenle, yapılan çalışma, betimsel bir alan araştırması niteliğindedir.

Araştırmanın başlangıcında, yurt içinde ve dışında yayınlanan alana ilgili kaynakların taranması, özellikle, yurt dışında yapılan ve yayınlanmamış olan benzer nitelikteki araştırmalara ulaşabilmek için ilgili kurumlarla iletişim kurulması, araştırmanın projelendirilmesi ve veri toplama araçlarının geliştirilmesi üzerinde durulmuştur. Bunu, ikinci kademe ortaöğretim kurumlarında veri toplamaya dönük, iki ayrı dönem içinde süren alan uygulamaları izlemiştir. Araştırma raporunun yazılması ise üçüncü aşamayı oluşturmuştur.

1. Araştırmanın Amaçları

Bu araştırmada, ortaöğretim kurumlarında ders veren öğretmenlerin sözel olmayan davranışlarının, öğretime olan etkilerinin saptanması amaçlanmıştır.

Bunun için de, aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

● Araştırma yapılan kurumlardaki öğretmenlerin, sınıf içindeki tipik sözel olmayan davranışları nelerdir?

● Sözel olmayan öğretmen davranışları, öğretmenlerin kıdemine göre, öğretimi nasıl etkilemektedir?

● Sözel olmayan öğretmen davranışları, öğretmenlerin yaşlarına göre, öğretimi nasıl etkilemektedir?

● Sözel olmayan öğretmen davranışları, öğretmenlerin mezun olduğu kurumlara göre, öğretimi nasıl etkilemektedir?

● Sözel olmayan öğretmen davranışları, öğretmenlerin cinsiyetine göre, öğretimi nasıl etkilemektedir?

● Sözel olmayan öğretmen davranışları, program tiplerine göre, öğretimi nasıl etkilemektedir?

● Sözel olmayan öğretmen davranışları, konulara göre, öğretimi nasıl etkilemektedir?

● Sözel olmayan öğretmen davranışları, sınıfların öğrenci mevcuduna göre, öğretimi nasıl etkilemektedir?

● Sözel olmayan öğretmen davranışları, sınıf düzeyine göre öğretimi nasıl etkilemektedir?

2. Sınırlamalar

Bu araştırma;

● Ankara'da, akademik, özel-akademik ve iş-teknik program tipi uygulayan 4 ortaöğretim kurumunda görev alan toplam 30 öğretmenle,

● Tarih-Coğrafya, Matematik ve Atelye derslerini veren öğretmenlerden herbirinin sözel olmayan davranışlarını 4'er ders saati süreyle gözlemekle kaydıyla ulaşılan toplam 120 saatlik sistematik gözlemle,

● Öğretmenlerin gözlemlenebilir sözel olmayan davranışları ve bu davranışları etkileyen faktörlerle sınırlıdır.

3. Araştırma Yapılan Eğitim Kurumları

Araştırma, ortaöğretim kurumlarında, Sosyal Bilgiler, (Tarih-Coğrafya), Matematik ve Atelye derslerini veren öğretmenler üzerinde yapılmıştır.

Ankara'da bulunan ortaöğretim kurumlarından, öğretimde uyguladıkları program tiplerine göre (akademik, özel-akademik ve iş-teknik) 4 ortaöğretim kurumu belirlenmiştir.

Tablo (1)'de, program tiplerine göre belirlenen ortaöğretim kurumları görülmektedir.

Tablo 1 Ankara İlinde Program Tiplerine Göre Belirlenen Ortaöğretim Kurumları

Kurtuluş Lisesi	TED Ankara Koleji	Cebeci Kız Mes. Lis.	Aktaş End Mes. Lis.
Akademik Program Tipi	Özel-akademik Program Tipi	İş-teknik Program Tipi "Kız"	İş-teknik Program Tipi "Erkek"

Belirlenen bu kurumların öğretim programları incelenmiştir. Bu inceleme sonunda, yukarıda sözü edilen üç program tipinde de bulunan konulardan biri (Sosyal Bilgiler), akademik ve özel-akademik program tipinde bulunan konulardan biri (Matematik) ve iş-teknik program tipinde hem kız, hem de erkek öğrencilere dönük konulardan biri (Atelye) tespit edilmiştir.

Ortaöğretim kurumlarında Matematik dersini, Sosyal Bilgiler derslerinden Tarih ve Coğrafya dersini, Atelye derslerinden kız meslek lisesinde El Sanatları ve Çiçek Yapımı dersini, endüstri meslek lisesinde Ağaç İşleri ve Elektrik derslerini veren öğretmenlerden toplam 30 öğretmen rakamlarla kodlanarak belirlenmiştir.

4. Veri Toplama Araç ve Teknikleri

Araştırmayı sağlam temeller üzerine kurmak ve araştırma süresince yararlanılabilecek kaynakları saptamak amacıyla TÜBİTAK ve YÖK Bilgi Tarama ve Dökümantasyon Merkezlerinden yararlanılmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki "University Microfilms International (UMI)" ve "Educational Resources Information Center (ERIC)" kurumlarından elde edilen kaynaklardan, öğretmenlerin tipik sözel olmayan davranışlarının belirlenmesinde ve araştırmada kullanılan araçların geliştirilmesinde yararlanılmıştır.

Araştırmada, veri toplamak amacıyla başlıca iki araç kullanılmıştır.

a. Gözlem formları.

b. Sözel olmayan öğretmen davranışları ölçeği.

a) *Gözlem formları* : Formlar, öğretmenlerin sınıf -içi sözel olmayan davranışlarını sistematik gözlem yoluyla saptamak, bu davranışların öğretimdeki olumlu veya olumsuz yöndeki etkilerini incelemek amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilmiştir.

b) *Sözel olmayan öğretmen davranışları ölçeği* : Bu araştırmada uygulanan sözel olmayan öğretmen davranışları ölçeği, öğretmenlerin sözel olmayan davranışlarının öğretime olan etkilerini ölçmek amacıyla kullanılmıştır.

Araştırmada kullanılan sözel olmayan öğretmen davranışları ölçeğinin geliştirilmesinde, yabancı literatürde yer alan tipik sözel olmayan öğretmen davranışları ile ilgili ölçeklerden yararlanılmıştır. Yabancı literatürde yer alan tipik sözel olmayan öğretmen davranışları incelenerek, bu davranışlardan bizim öğretmenlerimize de özgü bulunanları belirlenmiştir. Bu nedenle, yabancı literatürdeki herhangi bir ölçek standardize edilerek kullanılmamıştır.

Ölçeğin geliştirilebilmesi için, M. Albert ve Ksionsky (1972) tarafından bir araştırmada kullanılmış bulunan, "Sınıf - içi etkileşimi belirleyen sözel olmayan davranış kategorileri ölçeği", Hensley B. Robert ve Taylor K. Pamela tarafından sözel olmayan öğretmen davranışlarını incelemek üzere kullanılan "Kategorik sözel olmayan öğretmen davranışları ölçeği" ve C. Galloway tarafından geliştirilen ve ilköğretimdeki öğrencilere uygulanan "Tutum Envanteri"nde yer alan, öğretmenlerin sözel olmayan davranış tipleri incelenmiştir.

Bu incelemeler sonucunda, öğretmenlerin sözel olmayan davranışlarında kültürel farklılıklardan kaynaklanan farklı kullanılış biçimi saptanmış olmasına rağmen, yüz ifadeleri, kaş ve göz ifadeleri, el ve kol hareketleri, beden hareketleri, ayak ve yürüyüş hareketleri v.b. gibi bedensel kategorilerde yer alan sözel olmayan davranışlarına, hazırlanan taslak ölçekde yer verilmiştir.

Ayrıca, tez danışmanının önerileri doğrultusunda, öğretmenlerin sınıfa giriş hareketleri, sınıftaki ilk hareketleri gibi sözel olmayan davranışlarının öğretimde ne dereceye kadar etkili olduğunu belirlemek için sözü edilen bu davranışlara da taslak ölçekde yer verilmiştir.

Öğretmenlerin, ön uygulamada gözlemlenebileceği varsayılan sözel olmayan davranışları, ölçeğe kategorik olarak işlenerek, öğretimi des-leyici ya da engelleyici yöndeki durumuna göre “Etkili”, “Belirsiz ” ve “Etkisiz” ifadeleri yazılmıştır.

Ölçeğin geliştirilmesine paralel olarak, sınıf – içi sözel olmayan öğ-retmen davranışlarının gözlemlenmesinde dikkate alınacak kriterler sap-tanmıştır.

Böylece; sözel olmayan öğretmen davranışlarının öğretimde olumlu veya olumsuz yöndeki etkilerinin belirlenmesinde kolaylık sağlanmıştır.

Yukarıda ana hatları ile açıklanan taslak ölçeğe son şeklini vermek için bir ön uygulama yapılmıştır.

Ön uygulama : Ölçekte belirlenen davranış tipleri ile ortaöğretim kurumlarında ders veren öğretmenlerin gözlemlenebilir sözel olmayan davranış tiplerini karşılaştırarak tutarlı bulunanlarını irdelemek ve sözel olmayan öğretmen davranışlarının öğretimde olumlu veya olumsuz yön-deki etkilerini incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Ön uygulamada, ölçekte yer verilmemiş olmakla beraber, sistematik gözlem yoluyla ula-sılabilecek davranış tiplerinin de ölçekte yer alması kararlaştırılmıştır.

Ön uygulama, Kurtuluş Lisesi ve Cebeci Kız Meslek Lisesinde ya-pılmıştır. Ön uygulama, metodolojinin örneklem kesiminde değinilen dersleri veren öğretmenlerden her iki kurumda belirlenen 5’er öğretme-nin 2’şer ders saati süreyle gözlemlenmesi sonucu, toplam 20 ders saatini kapsayacak şekilde plânlanmıştır.

Ön uygulamada yapılan işlemler aşağıda maddeler halinde özetlen-miştir.

(i) Öğretmenlerin, öğretimde kullandıkları sözel olmayan davranış tipleri ile taslak ölçekte bulunan davranış tiplerinden ortak olanlar be-lirlenmiştir.

(ii) Ön uygulama sonucunda, yabancı literatürde farklı davranış kategorilerinde yer aldığı halde, bu davranışların tek bir kategori içinde toplanarak gözlemlenmesinin, sözel olmayan öğretmen davranışlarının öğretime olan etkilerinin değerlendirilmesinde daha verimli olabileceği düşünülmüştür. Örneğin; Öğretmenlerin “Konuşma hızı”, “Ses tonu” ve “Ses aktivitesi” gibi kategorilerde yer alan sözel olmayan davranışları “Konuşma ve sesle ilgili özellikler” kategorisi içinde birleştirilerek göz-lemellenmiştir.

(iii) Yabancı literatürde yer almayan, ancak ön uygulamada, öğretmen sayısının yarısından fazlasında en az 10 defa gözlemlenebilen tipik sözel olmayan öğretmen davranışlarına ölçekde yer verilmiştir. Örneğin; Öğretmenlerin "Bıkkınlık' ve yorgunluk hareketleri", "Kaşınma hareketleri" gibi davranışlarının uygulamada da gözlemlenmesi kararlaştırılmıştır.

20 saat süreli ön uygulama sonucunda, öğretmenlerin tipik sözel olmayan davranışlarının 20 başlık altında kategorileştirilebileceği tespit edilmiştir. Ölçekdeki 20 davranış tipinden 13 tanesinin yabancı literatürde yer alan davranışlarla ortak olduğu, 7 tanesinin ise ön uygulamada saptanan bizim öğretmenlerimize özgü tipik sözel olmayan öğretmen davranışları olduğu belirlenmiştir.

Böylece araştırmada, gözlem formları ve sözel olmayan öğretmen davranışları ölçeği olmak üzere birbirini destekleyen ve kontrol eden iki yoldan veri toplanmıştır.

Sözel olmayan öğretmen davranışları ölçeği 232. sayfada verilmiştir.

5. Verilerin Analizi ve Bilginin İşlenmesi

Sözel olmayan öğretmen davranışlarıyla ilgili olarak gözlem süresince elde edilen veriler, bir taraftan kısa notlar şeklinde gözlem formlarına, diğer taraftan, öğretimdeki olumlu veya olumsuz yöndeki etkilerini belirlemek amacıyla frekans olarak sözel olmayan davranışlar ölçeğine kaydedilmiştir. Böylece, araştırmada birbirini destekleyen ve kontrol eden iki yoldan veri toplanmıştır.

Gözlem formlarına kaydedilen bilgilerden ve sözel olmayan öğretmen davranışları ölçeğine kaydedilen frekanslardan yararlanılarak elde edilen veriler, ilk aşamada,

- (i) Öğretmenlerin kıdemine,
- (ii) Öğretmenlerin yaşına,
- (iii) Öğretmenlerin mezun olduğu kurumlara,
- (iv) Öğretmenlerin cinsiyetine,
- (v) Program tiplerine,
- (vi) Konulara,
- (vii) Sınıf öğrenci mevcuduna,
- (viii) Sınıf düzeyine göre düzenlenmiş ve tablolananmıştır.

Sözel Olmayan Öğretmen Davranışları Ölçeği

Öğretmenlerin Sözel Olmayan Davranışları	Sözel Olmayan Davranışlar Ölçeği	Etkili	Belirsiz	Etkisiz
1- Sınıf giriş hareketi				
2- Sınıftaki ilk hareketi				
3- Yüz ifadesi				
4- Kaş ve göz ifadesi				
5- Kızgınlık ifadesi				
6- Hoşnutluk ifadesi				
7- Oturuş biçimi				
8- Konuşma ve sesle ilgili özellikler				
9- Baş hareketleri				
10- El ve kol hareketleri				
11- Beden hareketleri				
12- Ayak ve yürüyüş hareketleri				
13- Ayakta sallanma hareketleri				
14- Otururken sallanma hareketleri				
15- Yaslanma hareketleri				
16- Gülme veya gülümseme biçimi				
17- Kaşınma hareketleri				
18- Öğretmenin olumlu yöndeki motivasyonu				
19- Öğretmenin olumsuz yöndeki motivasyonu				
20- Bıkkınlık ve yorgunluk hareketleri				

Her tabloda, sözel olmayan öğretmen davranışlarının öğretimdeki olumlu veya olumsuz yöndeki etkilerinin frekans ve aritmetik ortalamaları verilmiştir. Aritmetik ortalamalar, tabloların en sağında verilen öğretmen veya sınıf sayılarının (n) gözlem sayısı (4) ile çarpılıp frekansını bu çarpım sonucu elde edilen değere bölünmesi ile bulunmuştur.

İkinci aşamada, tablolardan ve sözel olmayan öğretmen davranışları ölçeğinden yararlanılarak, yukarıda sözü edilen 8 maddeye göre sö-

zel olmayan öğretmen davranışlarının, davranış kategorilerine göre profilleri sinoptik bir perspektif içinde verilerek yorumları yapılmıştır.

Sınıf-içi sözel olmayan öğretmen davranışları, sözel olmayan davranışlar ölçeğinde kategorik olarak sıralanmıştır. Bu ifadelerin karşısına, öğretmenlerin gözlemlenebilen sözel olmayan davranışlarının öğretime olan etkilerini değerlendirmek amacıyla (3)'lü bir ölçek hazırlanmıştır.

Ölçek, sözel olmayan öğretmen davranışlarının öğretime olan etkilerini değerlendirmek amacıyla kullanılmıştır. Bunun için, ölçekte, "Etkili", "Belirsiz" ve "Etkisiz" ifadeleriyle ilgili olarak elde edilen frekanslardan, öğretimde etkili yönde bulunanlara (3), belirsiz yönde bulunanlara (2) ve etkisiz yönde bulunanlara (1) ağırlık puanları verilerek, her öğretmenin davranış kategorilerine göre sözel olmayan davranışlarının genel görünümünün ortaya çıkması sağlanmıştır.

Aracın (3)'lü bir ölçek olması nedeniyle, bulunan değerler (3)'e bölünerek, sözel olmayan davranış kategorilerine göre ortalama değerler bulunmuştur. Bu ortalama değerlerin ondalıklı sayılar halinde bulunması durumunda, istatistiki tekniklere başvurularak, bu değerler tam sayılara dönüştürülmüş ve sabitleştirilmiştir.

Bulunan sabit değerlerin, sözel olmayan davranış kategorilerine göre yeri, milimetrik kağıtlar üzerinde "nokta"lar halinde saptanmıştır. Belirlenen bu noktalar, renkli kalemler kullanılarak çizgilerle birleştirilmiştir. Böylece, sözel olmayan öğretmen davranışlarının öğretime olan etkilerinin profilleri oluşturularak sinoptik bir görünüm sağlanmıştır.

III. BULGULAR VE YORUMLAR

Metodoloji bölümünde açıklanan sistematik gözlem yöntemiyle elde edilen, sözel olmayan öğretmen davranışlarına ilişkin veriler, bu bölümde;

1. Öğretmenlerin kıdemine,
2. Öğretmenlerin yaşına,
3. Öğretmenlerin mezun olduğu kurumlara,
4. Öğretmenlerin cinsiyetine,
5. Program tiplerine,
6. Konulara,
7. Sınıfın öğrenci mevcuduna,
8. Sınıf düzeyine göre düzenlenmiş ve yorumlanmıştır.

Ayrıca, her tablo ile ilgili sözel olmayan öğretmen davranışlarının, davranış kategorilerine göre profilleri sinoptik bir perspektif içinde verilerle yorumları yapılmıştır.

Bu bölümde, tablolar özetlenerek verilmiş, profiller renkli baskıyı gerektirdiği için çizilememiştir. Ancak son kısımda profiller ile ilgili bulgu ve yorumlara yer verilmiştir.

Tablo (2)'de, gözlem formları ve sözel olmayan öğretmen davranışları ölçeği ile elde edilen verilerin öğretmenlerin kıdemine göre durumu görülmektedir.

Tablo 2 Sözel Olmayan Davranış Ortalamalarının Öğretmenlerin Kıdemine Göre Dağılımı

Kıdem (Yıl Olarak)	Sözel Olmayan Davranışlar Ölçeği		Belirsiz		Etkisiz		Öğrt. Sayısı n
	Etkili		Belirsiz		Etkisiz		
	X	f	X	f	X	f	
1—10	44	2.124	29	1.371	21	1.000	12
11—20	53	3.200	26	1.537	18	1.081	15
21—+	61	732	24	284	15	183	3

Tablo (3)'de, aynı verilerin öğretmenlerin yaşına göre düzenlenmesi sonucu meydana gelen durum görülmektedir.

Tablo 3 Sözel Olmayan Davranış Ortalamalarının Öğretmenlerin Yaşına Göre Dağılımı.

Öğretmenin Yaşı	Sözel Olmayan Davranışlar Ölçeği		Belirsiz		Etkisiz		Öğrt. Sayısı n
	Etkili		Belirsiz		Etkisiz		
	X	f	X	f	X	f	
..—25	28	263	43	345	27	218	2
26—30	47	1.204	38	602	24	384	4
31—35	49	1.358	25	611	19	445	6
36—40	53	1.562	23	837	17	628	9
41—+	56	1.669	22	797	16	589	9

Tablo (4)'de, sözel olmayan öğretmen davranışları, öğretmenlerin mezun olduğu kurumlara göre 6 ayrı grupta verilmiştir.

Tablo 4 Sözel Olmayan Davranış Ortalamalarının Öğretmenlerin Mezun Olduğu Kurumlara Göre Dağılımı

Mezun Olduğu Kurum	Sözel Olmayan Davranışlar ölçeği		Etkili		Belirsiz		Etkisiz		Öğrt. Sayısı
	X	f	X	f	X	f	X	f	
ODTÜ	67	1.072	17	274	14	225	4		
K.T.Y.Ö.O.	57	1.138	19	385	19	375	5		
A.Ü. DTCF	52	1.664	25	787	17	541	8		
İ.Ü. Ed. Fak.	49	393	28	222	18	143	2		
Eğitim Enstitüsü	42	1.009	33	796	20	473	6		
E.T.Y.Ö.O. (G.Ü. Tek. Eğ. F. Dahil)	39	780	36	728	25	507	5		

Tablo (5)'de, sözel olmayan öğretmen davranışlarının, öğretmenlerin cinsiyetine göre dağılımı verilmiştir.

Tablo 5 Sözel Olmayan Davranış Ortalamalarının Cinsiyete Göre Dağılımı.

Cinsiyet	Sözel Olmayan Davranışlar ölçeği		Etkili		Belirsiz		Etkisiz		Öğrt. Sayısı
	X	f	X	f	X	f	X	f	
Kadın	54	3.039	27	1.490	18	996	14		
Erkek	47	3.017	27	1.702	20	1.268	16		

Tablo (6)'da, sözel olmayan öğretmen davranışları, program tiplerine göre 3 ayrı grupta verilmiştir.

Tablo 6 Sözel Olmayan Davranış Ortalamalarının Program Tiplerine Göre Dağılımı

Program Tipi	Sözel Olmayan Davranışlar Ölçeği		Etkili		Belirsiz		Etkisiz		Öğr. Sayısı
	X	f	X	f	X	f	X	f	
Özel-Akademik	60	1.915	25	797	15	488	8		
Akademik	53	1.053	25	498	16	325	5		
İş-Teknik	45	3.088	28	1.897	21	1.451	17		

Tablo (7)'de, sözel olmayan öğretmen davranışları, konulara göre 3 ayrı grupta verilmiştir.

Tablo 7 Sözel Olmayan Davranış Ortalamalarının Konulara Göre Dağılımı

Konular	Sözel Olmayan Davranışlar ölçeği		Etkili		Belirsiz		Etkisiz		Öğrt. Sayısı
	X	f	X	f	X	f	X	f	n
Matematik	56	1.576	22	628	16	452			7
Tarih-Coğrafya	50	2.392	29	1.400	16	776			12
Atelye	47	2.088	26	1.164	24	1.036			11

Tablo (8)'de, sözel olmayan öğretmen davranışlarının, sınıfların öğrenci mevcuduna göre durumu görülmektedir.

Tablo 8 Sözel Olmayan Davranış Ortalamalarının Öğrenci Mevcuduna Göre Dağılımı.

Sınıf Öğrenci Mevcudu	Sözel Olmayan Davranış ölçeği		Etkili		Belirsiz		Etkisiz		Sınıf Sayısı
	X	f	X	f	X	f	X	f	n
1—30	54	2.637	24	1.156	14	686			49
31—50	50	2.568	27	1.384	19	970			51
51—+	43	851	33	652	30	608			20

Tablo (9)'da, sözel olmayan öğretmen davranışları, öğrencilerin sınıf düzeylerine göre 3 ayrı grupta verilmiştir.

Tablo 9 Sözel Olmayan Davranış Ortalamalarının Sınıf Düzeyine Göre Dağılımı.

Sınıf Düzeyi	Sözel Olmayan Davranışlar ölçeği		Etkili		Belirsiz		Etkisiz		Sınıf Sayısı
	X	f	X	f	X	f	X	f	n
9. Sınıf	46	2.266	29	1.424	21	1.042			49
10. Sınıf	52	2.351	26	1.170	18	806			45
11. Sınıf	55	1.439	23	598	16	416			26

Sözel olmayan öğretmen davranışları; tablo ve profillerde açıklanan spesifik durumlar dışında, genellikle öğretmenler kıdem aldıkça ve yaş düzeyleri yükseldikçe, sınıfların öğrenci mevcudu öğretim için elverişli gruplarla oluşturulduğunda ve öğrencilerin sınıf düzeyi yükseldikçe, öğretimi olumlu yönde destekleme hususunda önemli katkılar sağlamaktadır.

Diğer taraftan, sözel olmayan öğretmen davranışları, cinsiyet faktörüne göre incelendiğinde, kadın öğretmenlerin erkek öğretmenlerden daha etkili bulunması, öğretmenlerin mezun olduğu kurumlar dikkate alındığında, ODTÜ'den mezun olan öğretmenlerin, diğer kurumlardan mezun olan öğretmenlere kıyasla öğrencileri öğretim açısından daha çok etkilemeleri, öğretimde özel-akademik program tipi uygulayan ortaöğretim kurumlarında ders veren öğretmenlerin sözel olmayan davranışlarının daha yoğun ve etkili bulunması, öğretmenlerin Atelye ve Tarih-Coğrafya derslerinden çok, Matematik derslerinde sözel olmayan davranışlarıyla öğretimi olumlu yönde etkilemeleri, bu araştırmanın ilgi çekiçi bulgularını oluşturmaktadır.

Yukarıdaki değişkenlerde, sözel olmayan öğretmen davranışlarının öğretimde "Etkili" yönlerine değinilmekte birlikte, tüm profillerde, sözel olmayan öğretmen davranışlarının öğretimde "Etkili" olmaktan çok, "Belirsiz" ve "Etkisiz" yönde yığılma göstermesi dikkati çekmektedir.

Öğretmenlerin sözel olmayan davranışları, profillerin tümünde, kategorilere göre incelendiğinde, öğretmenlerin "el ve kol hareketleri" ile öğretime getirdikleri olumlu yöndeki katkılar ilk sırayı almaktadır. Daha sonraki sıralarda, öğretmenlerin "olumlu yöndeki motivasyonları", "yüz ifadeleri", "kaş ve göz ifadeleri", "ses ve konuşma özellikleri" ve "ayak ve yürüyüş hareketleri" gibi sözel olmayan davranışlarıyla sınıf - içi öğretimi destekledikleri görülmektedir.

Sözel olmayan davranışlarıyla öğretimi olumlu yönde destekleyen öğretmenlerin Atelye dersleri dışındaki derslerde öğretim için belirgin bir "sessizlik" ortamı yaratabildikleri, sözel olmayan davranışlarıyla öğretimde "Belirsiz" ya da "Etkisiz" yönde etkili olan öğretmenlerin derslerinde daha çok "gürültü" ortamı oluşturduğu, araştırmacı tarafından gözlemlenmiştir.

IV. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

1. Sonuçlar

Öğretmen, davranışlarıyla insan niteliklerinin geliştirilmesinde önemli bir işleve sahiptir. Öğretmenin toplum içindeki bu işlevinin et-

kinliği, nitelikli olan sözel davranışları kadar, nitelikli sözel olmayan davranışlarına da bağlı bulunmaktadır. Zira, öğretmen, öğretimde daha etkili olabilmek için, sözel davranışlarını, sözel olmayan davranış ve mesajlarıyla destekleyip kuvvetlendirerek öğrencilere yansıtmak durumundadır. Yapılan araştırmaların, öğrencilerin, öğretmenlerinin söylediklerinden çok, davranışlarından etkilendiğini ortaya koyması, sözel olmayan öğretmen davranışlarının öğretimde verimliliğin sağlanması yönünde etkili olduğunu göstermektedir. Bu noktadan hareketle, öğretmenlerin gözlemlenebilen sözel olmayan davranışlarıyla öğretimde ne dereceye kadar ve "Hangi?" davranışlarıyla etkili olduklarını araştırmak amacıyla yapılan bu çalışmada, ulaşılan sonuçlar aşağıda kategorik olarak verilmiştir.

(i) Öğretmenlerin kıdemi arttıkça, öğretimi destekleyici yöndeki sözel olmayan davranışlarının aritmetik ortalamaları da artmaktadır. Aritmetik ortalamalardaki bu artışın, öğretmenlerin sözel olmayan davranışlarından, öğretmenlerin el ve kol hareketleri, yüz ifadeleri, kaş ve göz ifadeleri ve olumlu yöndeki motivasyonları üzerine yansıdığı görülmüştür. Başka bir deyimle, kıdemli öğretmenlerin, yukarıda sözü edilen sözel olmayan davranışlarıyla öğretimi olumlu yönde destekledikleri görülmüştür.

(ii) Öğretmenlerin yaş gruplarının yükselmesine paralel olarak, öğretimde kazandıkları deneyimleriyle, öğretim açısından öğrencileri olumlu yönde daha çok güdüledikleri görülmüştür.

(iii) Öğretmenlerin sözel olmayan davranışlarının öğretime olan etkileri, mezun oldukları kurumlara göre değişmektedir. Sözel olmayan davranışlarıyla, öğretimi olumlu yönde desteklemeleri bakımından ODTÜ mezunu olan öğretmenler ilk sırada yer alırken, bunu sırasıyla, K.T.Y.Ö.O., A.Ü. DTCF, İ.Ü. Ed. Fak., Eğitim Enstitüleri ve E.T.Y.Ö.O. mezunu olan öğretmenlerin izlediği tespit edilmiştir.

(iv) Aralarında çok önemli bir fark bulunmamakla beraber, kadın öğretmenlerin sözel olmayan davranışlarının, erkek öğretmenlerin sözel olmayan davranışlarına kıyasla öğretimde daha etkili olduğu bulunmuştur.

(v) Sözel olmayan öğretmen davranışlarının öğretime olan etkileri, ortaöğretim kurumlarının program tiplerine göre değişmektedir. Sözel olmayan davranışlarıyla öğretimi olumlu yönde desteklemeleri bakımından, öğretmenlerin özel-akademik program tipi uygulayan ortaöğretim

kurumlarında daha başarılı oldukları görülmüştür. Bunu, sırasıyla, akademik ve iş-teknik program tipleri izlemiştir.

(vi) Öğretmenlerin sözel olmayan davranışlarının öğretime olan olumlu yöndeki etkileri, Matematik derslerinde, Sosyal Bilgiler ve Atelye derslerine kıyasla daha fazla bulunmuştur.

(vii) Sınıflardaki öğrenci sayıları arttıkça, sözel olmayan öğretmen davranışlarının öğretime olan olumlu yöndeki etkileri azalmış, öğrenci sayıları azaldıkça, sözel olmayan öğretmen davranışlarının öğretime olumlu etkileri artmıştır.

(viii) Üst sınıflarda, öğretmenlerin sözel olmayan davranışlarının öğretime olan etkileri artmaktadır. Alt sınıflarda, öğretmenlerin sözel olmayan davranışlarıyla, öğretimi olumlu yönde destekleyemedikleri görülmüştür.

Öğretmen niteliklerinin önemli bir boyutunu sözel olmayan öğretmen davranışları oluşturmaktadır. Öğretmenin sözel olmayan davranışlarını; öğretmenin kıdemi, yaşı, mezun olduğu kurum, cinsiyeti, öğretim program tipi, öğretilen konular, sınıfın öğrenci mevcudu ve sınıf düzeyi etkilemektedir.

Tüm profillerdeki sözel olmayan öğretmen davranışlarının öğretime olumlu veya olumsuz yöndeki etkileri ($f = 560$) sayıldığında, bu davranışların çoğunun ($f = 253$) öğretimde belirsiz yönde olduğu bulunmuştur. Sözel olmayan öğretmen davranışlarının, öğretime olumsuz yöndeki etkilerinin belirsiz davranışlara göre daha düşük ($f = 189$), öğretime olumlu yöndeki etkilerinin de tüm davranışlar arasında en düşük düzeyde ($f = 118$) olduğu saptanmıştır.

2. Öneriler

Bu araştırmanın sonuçları ışığında belirlenen öneriler, aşağıda kategorik olarak verilmiştir.

(i) Öğretmen yetiştiren kurumlarda okutulan "Türk Dili" derslerinde, öğrencilerin sözel davranışları üzerinde olduğu kadar, sözel olmayan davranışlarının da etkinliği üzerinde durulmalıdır.

(ii) Öğretim uygulamalarında, öğretmen adaylarının sözel olmayan davranışları, öğretime etkileri bakımından değerlendirilmeli ve adaylar bu yönden geliştirilmelidir.

(iii) Bireyin sözel olmayan davranışları, ilk plânda kültürel bir konu olmakla beraber, öğretmen adayları bu konuda bilinçlendirilmeli ve sözel olmayan öğretmen davranışları konusunda yapılan araştırma sonuçlarından haberdar edilmelidir.

(iv) Sözel olmayan öğretmen davranışlarının öğretim sürecindeki yeri ve önemi konusunda araştırma ve yayınlar yapılmalı, bu konuda öğretmenlerin bilinçlendirilmesine çalışılmalıdır.

(v) Sözel olmayan davranışların etkinliği konusunda, -yükseköğretim kurumları ve parlamento gibi- kitlenin etki altına alınması hedeflenen durumlarda ve benzeri yerlerde araştırmalar yapılmalı, bulunan sonuçlar bu araştırma sonuçları ile karşılaştırılmalıdır.